رابطه آگاهی از حقوق شهروندی با رفتار اجتماعی دانشجویان

دکتر ترانه عنایتی*[۱]، دکتر حمیدرضا آراسته[۲]، دکتر فرشیده ضامنی[۱]، یوسف نظافتی پایانی[۱]

۱. گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ساری

۲. دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تربیت معلم، تهران

چکیده

زمینه: به نظر می‌رسد آگاهی از حقوق شهروندی نه تنها موجب دستیابی بهتر افراد به حقوق خود می‌گردد، بلکه سبب می‌شود تا به حقوق دیگران نیز احترام گذاشته شود و حق آنان نیز ادا گردد. به منظور بررسی این موضوع، پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه بین آگاهی از ابعاد سه‌گانه حقوق شهروندی (مدنی، سیاسی و اجتماعی) با رفتار اجتماعی دانشجویان انجام شد.

روش کار: این تحقیق از نوع همبستگی است. جامعه آماری آن شامل دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی شهرستان بهشهر و نکا بودند که از بین آنها ۳۲۷ نفر به شیوه تصادفی طبقه‌ای به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. ابزار گردآوری داده‌ها، دو پرسشنامه محقق ساخته بود. پرسشنامه اول به منظور اندازه‌گیری میزان آگاهی دانشجویان از حقوق شهروندی تدوین شده بود و پرسشنامه دوم نحوه رفتار اجتماعی مبتنی بر حقوق شهروندی آنان را مورد بررسی قرار داد. برای تحلیل داده‌ها از آزمون همبستگی پیرسون و رگرسیون چندمتغیری استفاده شد.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان داد که هر سه بعد حقوق مدنی، حقوق سیاسی و حقوق اجتماعی نه تنها دارای رابطه معناداری با رفتار اجتماعی هستند، بلکه پیش‌بینی‌کننده‌های معنی‌داری نیز برای رفتار اجتماعی دانشجویان محسوب می‌شوند.

نتیجه‌گیری: نتایج به‌دست آمده نشان می‌دهد که رفتار اجتماعی دانشجویان انعکاسی از میزان آگاهی آنان از حقوق شهروندی است. بنابراین داشتن رفتاری متعهدانه نسبت به رعایت حقوق شهروندی، نیاز به آگاهی از حقوق شهروندی مندرج در قانون اساسی کشور وجود دارد.

کلید واژه‌ها: *حقوق شهروندی، دانشجویان، رفتار اجتماعی*

سرآغاز

انسان موجودی اجتماعی است که نیاز دارد تا به عضویت گروه‌های مختلف درآید و در تعامل با این گروه‌ها رفتارهای اجتماعی[۱] خاصی را از خود بروز دهد. انسان‌ها در تمامی‌جوامع به دنبال یافتن یک روابط اجتماعی مطلوب و تکریم و احترام متقابل هستند(۱). برای دستیابی به چنین امری، افراد بایستی رفتاری جامعه پسند که مورد قبول جامعه بوده و با قوانین و هنجارهای آن مطابقت دارد از خود بروز دهند. اما بعضی مواقع روابط اجتماعی مطلوب و احترام متقابل به دست نمی‌آید زیرا که

* نویسنده مسؤول: نشانی الکترونیکی: : tenayati@yahoo.com

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-25]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1391.7.2.3.5]

رفتارهای مبتنی بر احترام به حقوق دیگران، بروز نمی‌کنند(۲). شهروندان همواره با سلیقه‌ها و انگیزه‌های گوناگون در جامعه به فعالیت می‌پردازند. از این رو زندگی اجتماعی نیازمند روابط حقوقی میان افراد و گروه‌های گوناگون جامعه است که باید در چارچوب و نظم و قاعده درآید (۳).

تحقیقات نشان می‌دهد که گروه‌های قابل توجهی از نوجوانان و جوانان ایرانی دچار ضعف‌های اساسی در هویت اجتماعی و مدنی و گرفتار نگرش‌های ضد اجتماعی و خلافکاری و روحیه سرکشی هستند(۴) و دانشجویان نیز در مهارت‌هایی چون سهیم شدن، حسن ظن داشتن و همکاری در سطح ضعیفی قرار دارند(۵). نتیجه تحقیقات در انگلستان نیز حاکی از ضعف گفتمان مدنی در این کشور است که آموزش شهروندی را ضرورتی اجتناب‌ناپذیر می‌کند تا با جبران این ضعف، به کیفیت زندگی عمومی دست یافته شود و تمامی جوانان برای مشارکت آگاهانه در اجتماع آماده شوند(۶). یکی از اهداف آموزش در مدارس، توسعه ذهن و روح دانش‌آموزان و ایجاد احساس وظیفه مدنی است(۷) در طول تاریخ آموزش شهروندی مربوط به نقش نظام آموزش و پرورش بوده و به طور مستقیم وظیفه‌ای در این زمینه به عهده نظام آموزش عالی گذاشته نشده است (۸). اما نظام آموزش عالی بر اینکه دانشجو در آینده چه خواهد شد و چه رفتارهایی را از خود بروز خواهد داد کاملاً تأثیرگذار است (۹). به همین علت است که مطالعات مختلف نه تنها بر آموزش شهروندی در دانشگاه‌ها به عنوان یکی از اولویت‌های سیاست‌های آموزش عالی تأکید کرده‌اند، بلکه فعالیت‌های دانشگاه‌ها را با تقویت ارزش‌های مدنی و شهروندی گره زده‌اند (۱۴- ۱۰). دانشگاه‌ها بایستی در پی تربیت افرادی باشند که نسبت به حقوق شهروندی خود آگاه و درباره جامعه مسؤولیت‌پذیر باشند (۱۵).

حقوق شهروندی[۲]

شهروند مرکب از دو کلمه «شهر» به معنای جامعه انسانی و «وند» به معنای عضو وابسته به این جامعه است. مسلم اینکه، به صرف جمع شدن افراد در مکانی خاص و تشکیل اجتماع انسانی، شهر و به تبع آن شهروند به وجود نمی‌آید. به عبارت دیگر، اجتماع انسانی شرط لازم شهروندی محسوب می‌شود، ولی شرط کافی نیست. افراد زمانی لقب شهروند را به خود می‌گیرند که حقوق و تکالیف خود را بشناسند و به آن عمل کنند. حقوق شهروندی شامل حقوق و تکالیف مردم در برابر یکدیگر و اصول و هدف‌ها و وظایف و روش انجام آن می‌شود. شهروندی از این منظر، مجموعه گسترده‌ای از حقوق و تکالیف فردی و اجتماعی است. این حقوق و تکالیف، اگر چه فردی می‌باشند، اما برآیند آنها به پیشرفت وضعیت اجتماعی کمک خواهد کرد. همچنین است مشارکت‌های اقتصادی، خدمات عمومی، فعالیت‌های داوطلبانه و دیگر فعالیت‌های اجتماعی که در بهبود وضعیت زندگی همه شهروندان مؤثر خواهد افتاد. در واقع، این نگاه ضمن اشاره به حقوق شهروندی مدون و قانونی، در نگاه کلی‌تر به رفتارهای اجتماعی و اخلاقی می‌پردازد که اجتماع از شهروندان خود انتظار دارد(۱۶).

شهروندی حاصل رابطه دو سویه فرد و دولت است، این رابطه از یک سو متضمن وفاداری فرد به دولت و از سوی دیگر مستلزم حمایت دولت از فرد است (۱۷) و می توان آن را به عنوان عضویت افراد در جامعه و نهاد سیاسی توصیف کرد (۱۸). شهروندی موقعیتی است که به اعضای جامعه اعطا می‌گردد، همه افرادی که صاحب چنین موقعیتی هستند، ضمن این که از حقوقی برخوردار می‌باشند، باید وظایفی نیز که از آن موقعیت برمی‌خیزد را به عهده بگیرند (۱۹). وقتی یک شهروند با رعایت برابری حقوق مشارکت در انواع فعالیت‌های فردی و اجتماعی شرکت می‌کند، این به معنای آزادی و قدرت انتخاب و تصمیم-گیری و عمل همراه با حقوق مساوی در زندگی فردی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی است. حقوق و مسؤولیت‌های شهروندی دارای ویژگی متقابل هستند. برای مثال، حق حرمت و کرامت متعلق به یک فرد خاصی نیست، بلکه همه افراد از چنین حقوقی برخوردار هستند و متقابلاً باید حرمت و کرامت و حقوق یکدیگر را رعایت کنند (۴). مفهوم شهروندی را می‌توان در مجموع، جزو مفاهیم جدیدی دانست که با زندگی برخاسته از تجدد و فرهنگ انسانی و اجتماعی درهم آمیخته است و به شدت از نحوه نگاه معطوف به استعداد انسان بلوغ یافته، توانایی‌های وی و چگونگی شرکت دادن و

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-25]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1391.7.2.3.5]

سهیم کردن او در وضعیت و سرنوشت حیات فردی و اجتماعی متأثر است(۲۰). شهروندی به‌عنوان یک ویژگی بارز انسانی ناشی از نیاز انسان به همزیستی مسالمت‌آمیز با دیگر افراد انسانی، آگاهی نسبت به حقوق و وظایف خود و وجود یک اخلاق مشارکت‌جویانه و آگاهانه در فعل و انفعالات اجتماعی است (۲۱). شهروندی نه یک موقعیت منفعلانه، بلکه یک موقعیت فعالانه است که به کمک مجموعه حقوق، وظایف و تعهداتش، راهی را برای توزیع و اداره عادلانه منابع از طریق تقسیم منافع و مسؤولیت‌های زندگی اجتماعی ارایه می‌کند و بیش از هر هویت دیگری قادر است انگیزه اساسی انسان‌ها را ارضا کند. در واقع شهروندی وصفی است عادلانه برای همه افراد و آحاد یک ملت که در قالب آن، کلیه افراد حقیقتاً از وضعیت مشابه و یکسان برخوردارند و بر این مبنا است که موجبات همگرایی و همبستگی اجتماعی را فراهم می‌سازد (۲۲). یکی از اندیشمندانی که در نیمه دوم قرن بیستم به طور اختصاصی به مقوله حقوق شهروندی پرداخته است و به عنوان رأس قله هرم حقوق شهروندی شناخته می‌شود، حقوق شهروندی را دارای سه حوزه اصلی مدنی، سیاسی و اجتماعی می‌داند. به نظر وی حقوق سه‌گانه شهروندی طی ۲۵۰ سال گذشته در غرب، مراحل تحول تاریخی متفاوتی را پشت سر گذاشته است، به طوری که در پایان سده ۱۹ حقوق مدنی شهروندی تثبیت شده است، در سده ۲۰ حقوق سیاسی گسترش یافته و سرانجام از نیمه دوم سده ۲۰ و پس از جنگ جهانی دوم و با استقرار دولت رفاه، حقوق اجتماعی شهروندی به رسمیت شناخته شده است (۲۳ و ۲۴). در واقع عضویت شهروند در محدوده حاکمیت دولت ملی با تأکید بر حقوق مدنی، حقوق سیاسی و حقوق اجتماعی هر شهروند همراه است و چنین حقوقی را «مجموعه حقوق شهروندی» گویند (۲۵). بنابه تعریف، حقوق مدنی[۳] شامل آزادی‌های فردی، آزادی بیان و فکر، حق مالکیت، حق بهره‌مندی از عدالت است؛ حقوق سیاسی[۴] شامل حق رأی دادن و شرکت در انتخابات، و حق مشارکت در قدرت سیاسی است؛ و حقوق اجتماعی[۵] شامل حق بهره‌مندی از امنیت، رفاه اجتماعی، خدمات مدنی و طبق معیارهای عمومی جامعه شهری زندگی کردن است (۲۶).

پیشینه پژوهش

در پژوهشی عملکرد آموزش عالی در زمینه آموزش شهروندی مورد بررسی قرار گرفت. به این منظور دانش، نگرش و مهارت شهروندی دانشجویان ورودی و خروجی دانشگاه مازندران و دیدگاه اساتید در زمینه آموزش شهروندی مورد بررسی واقع نشد. نتایج نشان داد که تفاوت چندانی جز در مؤلفه پذیرش تنوع و تکثر تفاوت چندانی بین دانشجویان ورودی و خروجی دیده نمی‌شود و مهارت‌هایی که آموزش عالی پرورش می‌دهد، بیشتر به سمت دانش نظری گرایش داشته و دانشجویان را به افزایش محفوظات هدایت می‌کند. همچنین مهارت‌های شهروندی در دانشجویان چندان پرورش داده نمی‌شود و آموزش عالی جز در رشته حقوق و علوم سیاسی به آموزش دانش شهروندی توجه لازم را نداشته است (۲۷). پژوهش دیگری به منظور بررسی ارتباط عوامل اجتماعی با میزان آگاهی دانشجویان از حقوق شهروندی انجام شد. نتایج نشان داد که بین مشارکت اجتماعی، تعهد شهروندی و نگرش به مشارکت اجتماعی از یکسو و آگاهی از حقوق شهروندی از سوی دیگر رابطه معناداری وجود دارد. نتایج تحلیل رگرسیون چندمتغیری نشان داد که ۰/۴۸ از تغییرات میزان آگاهی از حقوق شهروندی دانشجویان توسط متغیرهای میزان مشارکت اجتماعی، نگرش به مشارکت اجتماعی و تعهد شهروندی قابل پیش بینی بودند (۲۸).

نتاج تحلیل جامعه شناختی از وضعیت شهروندی در استان لرستان (با نمونه‌ای ۸۶۰ نفری از ساکنان سه شهر بروجرد، خرم آباد و نورآباد)، نشان داد که حدود ۵۹٪ از نمونه مورد مطالعه، در حد متوسط از حقوق شهروندی آگاهی داشتند. در زمینه آگاهی از وظایف شهروندی نیز ۶۴٪ افراد در حد متوسط آگاهی داشتند. در مجموع افراد این سه شهر آگاهی کمی از حقوق و وظایف شهروندی داشتند (۲۹). همچنین در پژوهشی تحت عنوان شهروندی و مشارکت مدنی به بررسی تأثیر آگاهی از حقوق و تعهدات شهروندی بر فرآیند تحقق حقوق شهروندی پرداخته شده است. واحد تحلیل، سرپرستان خانوارهای ساکن در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران بودند. یافته‌های تحقیق نشان داد که در مجموع میزان آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی کم و تعهدات شهروندی از آن هم کمتر است. همچنین میزان

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-25]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1391.7.2.3.5]

جدول ۱. ضرایب همبستگی حقوق شهروندی با رفتار اجتماعی

	شاخص آماری	حقوق سیاسی	حقوق اجتماعی	حقوق مدنی	رفتار اجتماعی
	ضریب همبستگی	۱	۰/۴۶۳**	۰/۲۴۲**	۰/۴۴۹**
حقوق سیاسی	سطح معناداری		۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
	تعداد	۳۲۷	۳۲۷	۳۲۷	۳۲۷
	ضریب همبستگی	۰/۴۶۳**	۱	۰/۳۱۷**	۰/۴۸۹**
حقوق اجتماعی	سطح معناداری	۰/۰۰۰		۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
	تعداد	۳۲۷	۳۲۷	۳۲۷	۳۲۷
	ضریب همبستگی	۰/۲۴۲**	۰/۳۱۷**	۱	۰/۳۰۰**
حقوق مدنی	سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰		۰/۰۰۰
	تعداد	۳۲۷	۳۲۷	۳۲۷	۳۲۷
	ضریب همبستگی	۰/۴۴۹**	۰/۴۸۹**	۰/۳۰۰**	۱
رفتار اجتماعی	سطح معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	
	تعداد	۳۲۷	۳۲۷	۳۲۷	۳۲۷

** همبستگی در سطح ۰/۰۱ معنادار است

درگیری و مشارکت مدنی شهروندان در سطح پایینی قرار داشت و نوع درگیری شهروندان با میزان سرمایه اجتماعی و انتخاب عقلانی شهروندان همبستگی معناداری را نشان داد (۳۰). پژوهشگران دیگری نیز تأثیر آموزش رسمی بر رفتار فعال شهروندی را بررسی کردند. نتایج تحقیق آنان نشان داد که آموزش‌های رسمی رابطه مثبت و معناداری با رفتار فعال شهروندی دارد و در میان آموزش‌های رسمی، آموزش عالی بیشترین تأثیر را دارد (۳۱).

بررسی پیشینه چهل سال اخیر در خارج از کشور حاکی از وجود تأثیر مثبت آموزش رسمی بر شهروندی فعال در زمینه‌های مختلف رفتاری مانند میزان مشارکت در رأی دادن، قابلیت‌های مدنی و افزایش دانش سیاسی بود (۳۲ و ۳۳). اما نتایج پژوهشی که به بررسی تأثیر آموزش بر مجموعه گسترده‌ای از فعالیت‌های مدنی در آلمان غربی پرداخت، هر چند نتوانست تأثیر مثبت آموزش بر رفتارهای حقوق مدنی را تأیید کند، ولی حاکی از تأثیر مثبت آموزش بر رفتارهای سیاسی بود (۳۴).

اهداف پژوهش

این پژوهش درصدد بررسی رابطه میان حقوق شهروندی و رفتار اجتماعی مبتنی بر شهروندی یا در حقیقت میزان اهتمام به شهروندی فعال دانشجویان واحدهای دانشگاه آزاد اسلامی نکا و بهشهر بوده است. در این رابطه به بررسی پیش‌بینی رفتارهای متعهدانه دانشجویان نسبت به رعایت حقوق شهروندی پرداخته شده است و در واقع، آگاهی از حقوق شهروندی پیش‌بینی کننده انجام رفتارهای مبتنی بر آن در نظر گرفته شده است. یعنی دانشجویان با این آگاهی چقدر حقوق، وظایف و مسؤولیت‌های خود را شناسایی می‌کنند و آماده می‌شوند رفتارهای متعهدانه به حقوق شهروندی را از خود بروز دهند.

به همین منظور فرضیه‌های پژوهشی به این شرح در این تحقیق مورد بررسی قرار گرفت:

بین آگاهی از بعد مدنی حقوق شهروندی و رفتار اجتماعی دانشجویان رابطه وجود دارد.

بین آگاهی از بعد اجتماعی حقوق شهروندی و رفتار اجتماعی دانشجویان رابطه وجود دارد.

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-25]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1391.7.2.3.5]

بین آگاهی از بعد سیاسی حقوق شهروندی و رفتار اجتماعی دانشجویان رابطه وجود دارد.

آگاهی از حقوق شهروندی قدرت پیش‌بینی‌کنندگی رفتار اجتماعی دانشجویان را دارد.

روش کار

روش تحقیق توصیفی و از نوع همبستگی است. جامعه آماری این تحقیق شامل کلیه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحدهای بهشهر و نکا به تعداد ۲۱۵۴ نفر درسال ۱۳۸۸ بوده است. حجم نمونه بر اساس جدول کرجسی و مورگان، ۳۲۷ نفر تعیین شد. روش نمونه‌گیری، تصادفی طبقه‌ای برحسب جنسیت بود. توزیع نمونه مورد مطالعه برحسب جنسیت شامل ۳۴٪ دختر و ۶۶٪ پسر و بر اساس رشته تحصیلی ۴۵/۹٪ دانشجویان رشته‌های علوم انسانی و ۵۴/۱٪ دانشجویان رشته‌های غیر علوم انسانی بودند. همچنین ۶۳/۶٪ از دانشجویان در دانشگاه آزاد اسلامی واحد نکا و ۳۴/۴٪ از دانشجویان در دانشگاه آزاد اسلامی واحد بهشهر مشغول به تحصیل بودند.

ابزار جمع‌آوری داده‌ها در این تحقیق، دو پرسشنامه محقق ساخته بود. پرسشنامه اول به منظور بررسی میزان آگاهی دانشجویان از حقوق شهروندی تدوین شد. از آنجا که مفاهیم حقوق شهروندی بایستی به صورت بومی بررسی گردد تا سازگاری بیشتری با جامعه پژوهش داشته باشد (۳) و از آنجا که مهم‌ترین حقوق و مسؤولیت‌های شهروندان در قوانین پیش‌بینی شده‌اند، و اصل‌های متعددی در قانون اساسی مربوط به حقوق و تکالیف شهروندان و دولت می‌باشد (۳۵)، در این تحقیق با مرور قانون اساسی، ادبیات تحقیق و بررسی پیشینه تجربی پژوهش (۳۹ – ۳۶)، قوانین حقوق شهروندی موجود در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران استخراج شد و سپس بر اساس آن پرسشنامه‌ای برای بررسی میزان آگاهی دانشجویان از حقوق شهروندی موجود در قانون اساسی در سه بعد حقوق مدنی، حقوق سیاسی و حقوق اجتماعی تدوین گردید. از نمونه‌های حقوق شهروندی که در قانون اساسی کشور مورد بررسی قرار گرفته است و بر اساس آن پرسشنامه مورد استفاده در این پژوهش تدوین شده است، می‌توان به این موارد اشاره کرد (شایان ذکر است که این موارد شامل همه نمونه‌ها نبوده و تنها بیانگر مصادیقی است که می‌تواند گستره موضوع را روشن‌تر نماید): *بعد سیاسی:* اصل ۶: اتکاء به آرا عمومی در اداره امور کشور؛ اصل ۲۶: حق شرکت در احزاب و انجمن‌های شناخته شده؛ *بعد اجتماعی:* اصل ۱۹: اصل برخورداری از حقوق مساوی اقوام و قبایل؛ اصل ۲۹: برخورداری از تأمین اجتماعی به‌عنوان حقی همگانی؛ *بعد مدنی:* اصل ۱۲: احترام کامل به کلیه مذاهب اسلامی؛ اصل ۱۴: اخلاق حسنه و عدل اسلامی مسلمانان ایرانی در ارتباط با افراد غیرمسلمان و رعایت حقوق انسانی آنان (۳۶).

پرسشنامه دوم نیز به منظور بررسی رفتارهای اجتماعی مبتنی بر حقوق شهروندی دانشجویان تدوین شده است. به این صورت که ابتدا براساس قوانین اساسی مرتبط با حقوق شهروندی، پرسشنامه حقوق شهروندی تدوین شد، سپس رفتار اجتماعی

جدول ۲. خلاصه الگو به دست آمده از رگرسیون چندمتغیره

مدل		مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F (آزمون فیشر)	سطح معنی‌داری
۳	رگرسیون	۲۲/۴۴۴	۳	۷/۴۸۱	۵۰/۰۷۰	۰/۰۰۰[a]
	باقی‌مانده	۴۸/۲۶۱	۳۲۳	۰/۱۴۹		
	کل	۷۰/۷۰۵	۳۲۶			

پیش‌بینی کننده‌های a: (عدد ثابت)، حقوق مدنی، حقوق سیاسی، حقوق اجتماعی

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-25]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1391.7.2.3.5]

جدول ۳. آنوا (b)

مدل		مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F (آزمون فیشر)	سطح معنی‌داری
۳	رگرسیون	۲۲/۴۴۴	۳	۷/۴۸۱	۵۰/۰۷۰	۰/۰۰۰[a]
	باقی‌مانده	۴۸/۲۶۱	۳۲۳	۰/۱۴۹		
	کل	۷۰/۷۰۵	۳۲۶			

پیش‌بینی کننده‌های a: (عدد ثابت)، حقوق مدنی، حقوق سیاسی، حقوق اجتماعی

b: متغیر وابسته: رفتار اجتماعی

برگرفته از هر یک از موارد حقوق شهروندی مورد بررسی قرار گرفت و به صورت پرسش‌های جداگانه‌ای در پرسشنامه رفتار اجتماعی مورد استفاده قرار گرفت.

پایایی پرسشنامه‌ها با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ محاسبه گردید که برای پرسشنامه آگاهی از حقوق شهروندی ۰/۶۳ و برای پرسشنامه رفتار اجتماعی ۰/۶۶ به‌دست آمد. لازم به توضیح است که هرچند پایایی به‌دست آمده از پرسشنامه‌های پژوهش حاضر به دقت عدد ۰/۷ که در سال ۱۹۷۸ آستانه قابل قبول ضریب پایایی اعلام شده نمی‌باشد، ولی بسیاری از محققان ضریب آلفای بالای ۰/۶ را مناسب قلمداد کرده‌اند (۴۲-۴۰) و بعضی نیز به طور کلی نمره آلفای ۰/۶ را قابل قبول دانسته‌اند (۴۳). همچنین از آنجا که پرسشنامه مذکور با استفاده از نظر صاحبنظران رشته جامعه‌شناسی و علوم‌تربیتی و براساس نظریه‌ها و قوانین اساسی مرتبط با حقوق شهروندی و با استفاده صوری و محتوایی است. به منظور تحلیل داده‌ها و بررسی فرضیه های تحقیق از ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون چندمتغیری استفاده شده است.

یافته‌ها

برای پاسخ به فرضیه‌های اول تا سوم تحقیق و بررسی رابطه میان ابعاد سه‌گانه حقوق شهروندی و رفتار اجتماعی، از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است که شرح آن در جدول ۱ آمده است. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، آگاهی از ابعاد سه‌گانه حقوق شهروندی شامل حقوق سیاسی، حقوق اجتماعی و حقوق مدنی دارای رابطه مثبت و معناداری (sig=۰/۰۰۰) با رفتار اجتماعی هستند. از بین ضرایب همبستگی به دست آمده از ابعاد سه‌گانه حقوق شهروندی با رفتار اجتماعی، حقوق اجتماعی

جدول ٤. ضرایب معادله رگرسیون چندمتغیری (a)

الگو		ضریب غیرمعیارین		ضریب معیارین		
		B	خطای معیار	Beta	t	سطح معناداری
۱	عدد ثابت	۰/۷۴۹	۰/۱۴۷		۵/۰۸۷	۰/۰۰۰
	حقوق اجتماعی	۰/۳۹۱	۰/۰۶۵	۰/۳۲۳	۶/۰۴۷	۰/۰۰۰
	حقوق سیاسی	۰/۱۸۸	۰/۰۳۷	۰/۲۶۷	۵/۱۱۲	۰/۰۰۰
	حقوق مدنی	۰/۱۱۹	۰/۰۴۴	۰/۱۳۳	۲/۷۲۶	۰/۰۰۷

a: متغیر وابسته: رفتار اجتماعی

از مرور ادبیات تحقیق تدوین شده است، بنابراین دارای روایی دارای بالاترین میزان همبستگی معنادار (r=۰/۴۸۹) و حقوق

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-25]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1391.7.2.3.5]

مدنی دارای پایین‌ترین میزان همبستگی معنادار (r=۰/۳۰۰) با رفتار اجتماعی است.

برای پاسخگویی به فرضیه چهارم تحقیق و تعیین قدرت آگاهی از حقوق شهروندی در پیش بینی رفتار اجتماعی دانشجویان، از رگرسیون چندمتغیری استفاده شده است که شرح آن در جداول ۲ الی ۴ آمده است. با ملاحظه مجذور همبستگی اصلاح شده در جدول ۲ مشخص می‌گردد که الگوی به دست آمده، ۳۱/۱٪ واریانس رفتار اجتماعی را تبیین می‌کند. از جدول ۳ نیز مشخص می‌شود که الگو به دست آمده معنادار است و این الگو در تبیین رفتار اجتماعی موفق بوده و پیش‌بینی کننده‌های آن شامل حقوق مدنی، حقوق سیاسی و حقوق اجتماعی می‌باشند. به طور خلاصه اینکه متغیرهای حقوق اجتماعی، حقوق سیاسی و حقوق مدنی در الگو به دست آمده، پیش‌بینی‌کننده معناداری برای رفتار اجتماعی می‌باشند.

همان‌طور که در جدول ۴ ملاحظه می شود مقدار بتای معیارین شده (که نشان دهنده مقدار تأثیر متغیرهای پیش‌بین بر متغیر ملاک است)، حاکی از آن است که با تغییر یک انحراف معیار در هر یک از متغیرهای آگاهی از حقوق اجتماعی، سیاسی و مدنی، به ترتیب ۰/۳۲۳، ۰/۲۶۷ و ۰/۱۳۳ تغییر در انحراف معیار متغیر رفتار اجتماعی رخ می‌دهد. از بررسی ضریب بتا مشخص می‌شود که در بین متغیرهای پیش‌بین، آگاهی از حقوق اجتماعی از قدرت بیشتری در پیش‌بینی متغیر رفتار اجتماعی نسبت به سایر ابعاد حقوق شهروندی برخوردار است.

بحث

نتیجه به دست آمده از تحلیل همبستگی نشان داد که بین حقوق سیاسی، حقوق اجتماعی و حقوق مدنی از یکسو و رفتار اجتماعی دانشجویان از سویی دیگر رابطه مثبت و معنی‌داری (sig =۰/۰۰۰) وجود دارد. نتیجه به دست آمده از تحقیق حاضر با نتایج دیگر تحقیقات (۲۸، ۳۰، ۳۱) که یافته‌های مشابه به دست آورده اند و نشان دادند بین میزان مشارکت اجتماعی و نگرش به مشارکت اجتماعی با میزان آگاهی از حقوق شهروندی رابطه وجود دارد، همسان است.

همچنین یافته‌های حاصل از بررسی فرضیه آخر تحقیق نیز نشان داد که تمامی ابعاد سه گانه سیاسی، مدنی و اجتماعی حقوق شهروندی پیش‌بینی کننده‌های معنی‌داری برای رفتار اجتماعی بودند. یافته‌های پژوهشگران دیگر (۳۰ و ۳۱) نیز در راستای نتایج حاصل از این تحقیق است. همچنین نتیجه تحلیل رگرسیون چندمتغیری به دست آمده از پژوهش دیگری (۲۸) مشابه با یافته تحقیق حاضر بود که نشان داد که میزان مشارکت اجتماعی، نگرش به مشارکت اجتماعی و تعهد شهروندی قدرت پیش‌بینی‌کنندگی آگاهی از حقوق شهروندی دانشجویان را دارند. در حقیقت از یافته‌های این تحقیق مشخص شد که آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی می‌تواند مبنای تعهد آنان به انجام تکالیف شهروندی باشد. حقوق شهروندی مجموعه حقوق و تکالیفی است که برای اشخاص و اتباع یک کشور شناخته شده است و در زمینه‌های مختلف حقوق مدنی، سیاسی و اجتماعی معنا پیدا می‌کند و مصادیق عدیده‌ای در حوزه‌های مختلف زندگی شهروندان را در برمی‌گیرد. به تعبیر دیگر، حقوق شهروندی به مجموعه‌ای از حقوق، امتیازات و تعهداتی گفته می‌شود که در نظام حقوقی یک کشور به شهروندان آن با لحاظ کردن دو اصل کرامت انسان و منع تبعیض در جهت فراهم‌سازی زمینه رشد شخصیت فردی و اجتماعی آنها تعلق می‌گیرد (۴۴). با توجه به اینکه همواره حق و تکلیف باید ملازم یکدیگر باشند، شهروندان نیز تکالیفی را بر عهده دارند. بنای مشارکت در روند مدنیت جامعه، مبتنی بر موضوعیت حق و تکلیف است. شهروند مدرن می‌بایست در قبال حقوق شهروندی خود، تعهداتی را نیز تقبل کند؛ زیرا شهروندان منفعل، فاقد شخصیت مدنی تلقی می‌شوند (۴۵). تمام افراد در نظام شهروندی دارای حقوق و احترام، همچنین دارای مسؤولیت متقابل نسبت به یکدیگر هستند که رعایت آن یک التزام و عامل حفظ منزلت آنان است. بنابراین شهروندان باید حق و تکالیف خود را شناخته و در فرآیندی تعاملی مسؤولیت‌ها و تکالیف متقابل برخاسته از مفهوم شهروندی را ایفاء کنند. نظام شهروندی در معنای کلی خود این تعهد دو جانبه را نسبت به اصول و وظایف شهروندی ایجاب می‌کند.

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-25]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1391.7.2.3.5]

با توجه به اینکه از بررسی شیوه کارکرد و مقررات موجود در بیشتر کشورها، از جمله ایران بر می‌آید که رسیدن به توسعه پایدار، نیازمند به دست دادن مفهومی «تکلیف مدارانه» در کنار حقوق تعیین شده برای شهروندان است (۳). بنابراین آگاهی از حقوق شهروندی و آموزش آن در سلسله مراتب ارزشی جامعه جایگاه ویژه‌ای دارد. آموزش شهروندی در واقع کمک به درک این مفهوم است که هر انسانی صرف نظر از جنسیت، مذهب و قومیت دارای حق و حقوقی در اجتماع است و این حقوق به تساوی میان اقشار مختلف جامعه تقسیم شده است. پس رعایت حقوق متقابل باید به عنوان یک ارزش پذیرفته شود و انسجام اجتماعی را سبب گردد. آموزش عالی جایگاه انتقال ارزش‌های مدنی و شهروندی است زیرا جامعه از قشر تحصیل کرده انتظار بروز رفتارهای مقبول اجتماعی را دارد، رفتارهایی که برخاسته از ارزش‌ها و هنجارها و مبتنی بر تعهد متقابل نسبت به انجام وظایف و تکالیف شهروندی در ابعاد مختلف سیاسی، مدنی و اجتماعی باشد. جهت ایجاد این نوع رفتار، پیوند فعالیت‌های دانشگاه با ارزش‌های مدنی و شهروندی ضروری است. در عصر حاضر با توجه به تحولات عمیق ساختاری در زمینه‌های اجتماعی- سیاسی و فرهنگی که به لحاظ ورود فناوری رخ داده است، تصمیم‌گیری در خصوص زندگی فردی و جمعی و همزیستی مسالمت‌آمیز با دیگران به شدت تحت‌تأثیر آگاهی از حقوق شهروندی در سطح وسیعی می‌باشد. مسؤولیت در این زمینه متوجه سازمان‌های آموزشی و به ویژه آموزش عالی است و سیاستگذاران، برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیرندگان نظام آموزشی مسؤولیتی دو چندان در قبال این مهم دارند. بنابراین باید از طریق محتوای برنامه‌های درسی در مدارس و دانشگاه‌ها، آگاه-سازی در ارتباط با مفهوم شهروندی و فعالیت‌های مبتنی بر آن و تعهد به حقوق فردی و جمعی برخاسته از آن صورت پذیرد.

نتیجه‌گیری

با توجه به نتایج به دست آمده از تحلیل همبستگی و رگرسیون در این پژوهش روشن است که رفتار اجتماعی دانشجویان انعکاسی از میزان آگاهی آنان از حقوق شهروندی است. بنابراین مشخص می‌شود که برای داشتن رفتاری بهتر و نزدیک‌تر به قوانین و رعایت حقوق دیگران، نیاز به آگاهی از حقوق شهروندی مندرج در قانون اساسی کشور وجود دارد و معضل رفتار اجتماعی نامطلوب را می‌توان با افزایش آگاهی افراد از حقوق شهروندی مرتفع کرد. آگاهی از حقوق شهروندی منجر به ایفای تعهدات شهروندی شده و متعاقباً موجب دستیابی به حقوق و امتیازات شهروندی خواهد شد. هیچ فردی نباید بدون توجه به حقوق دیگران، فقط به فکر توسعه زندگی شخصی خود باشد، زیرا که افراد در زندگی اجتماعی سهیم هستند و دارای حقوق و وظایفی نسبت به یکدیگر می‌باشند. از این رو به سبب همان زندگی مشترک، خواه در امور سیاسی، مدنی و یا اجتماعی، همگان از لحاظ اخلاقی نسبت به یکدیگر وظایف و تعهداتی دارند. آنچه مسلم است به صرف جمع شدن افراد در مکانی خاص و تشکیل اجتماع انسانی؛ رفتار اجتماعی مناسب بروز نخواهد کرد. افراد زمانی به حقوق یکدیگر احترام خواهند گذاشت، که حقوق و تکالیف خود را بشناسند و در نتیجه این شناخت به آن عمل کنند.

واژه‌نامه

رفتارهای اجتماعی	1. Social Behaviors
شهروندی	2. Citizenship
حقوق مدنی	3. Civil Rights
حقوق سیاسی	4. Political Rights
حقوق اجتماعی	5. Social Rights

منابع

۱. رضایی ابراهیم. اثر فعالیت رفتار اجتماعی در بانک. ماهنامه بانک و مسکن. ۱۳۸۷، شماره ۹۴.

۲. مطهری محمد. چه عواملی رفتار اجتماعی ما ایرانیان را عقب نگه داشته؟. شهریور ۱۳۸۷. قابل دسترسی در سایت http://www.tabnak.ir/pages/?cid=18285

۳. افضلی رسول، حسام مهدی. حقوق شهروندی در ایران. اطلاعات سیاسی _ اقتصادی. ۱۳۸۹، شماره‌های ۳ و ۴: ۱۲۳-۱۰۶.

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-25]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1391.7.2.3.5]

۴. لطف‌آبادی حسین. آموزش شهروندی ملی و جهانی همراه با تحکیم هویت و نظام ارزشی دانش آموزان. فصلنامه نوآوری‌های آموزشی. ۱۳۸۵، شماره ۱۷: ۴۴- ۱۱.

۵. آراسته حمیدرضا، رزقی شیرسوار هادی. ارزیابی سطح اعتماد اجتماعی در میان دانشجویان مشغول به تحصیل در دانشگاه‌های کشور: نمونه موردی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران. پژوهشنامه علوم اجتماعی. ۱۳۸۸، شماره ۳: ۱۱۹- ۱۰۵.

6. Qualifications and Curriculum Authority (1998). Education for citizenship and the teaching of democracy in schools, Final report of the Advisory Group on citizenship. First published by the Qualifications and Curriculum Authority. London. Available at: http://www. teachingcitizenship. org.uk/ dnloads/crickreport1998.pdf. Accessed 5 Jan. 2011.

7. The University of Michigan (2006). Citizenship behavior. M Know Blue, 1(5). Available at: http://sitemaker.umich.edu/obpinfo. Accessed 29 March 2011.

8. Englund T (2002). Higher education, democracy and citizenship- the democratic potential of the university. Studies in Philosophy and Education 21: 281-287.

9. Arthur J, Bohlin KE (eds.) (2005). Citizenship and higher education: The role universities in communities and societies. London: Routledge Falmer.

10. Li J (2009). Fostering citizenship in China's move from elite to mass higher education: An analysis of students' political socialization and civic participation. International Journal of Educational Development 29(4): 382-398.

11. Patino GS (2009). Promoting ethical competencies: Education for democratic citizenship in a Mexican institution of higher education. Journal of Moral Education 38(4): 533-551.

12. Zgaga P (2009). Higher education and citizenship: The full range of purposes. European Educational Research Journal 8(2): 175-188.

13. Biesta G (2009). What kind of citizenship for European higher education? Beyond the competent active citizen. European Educational Research Journal 8(2): 146-158.

14. Haigh M (2008). Internationalisation, planetary citizenship and higher education Inc. Compare: A Journal of Comparative Education 38(4): 427-440.

15. Musil MCT (2003). Educating for Citizenship. Peer Review 5(3).

۱۶. علیدوستی، ناصر. پلیس و آموزش حقوق شهروندی. فصلنامه مطالعات راهبردی. ۱۳۸۸، شماره ۲: ۷۱-۴۸.

۱۷. یوسفی علی، عظیمی هاشمی مژگان. احساس شهروندی در مراکز استان‌های ایران. مجله جامعه‌شناسی ایران. ۱۳۸۷، شماره‌های ۳ و ۴: ۲۳-۳.

18. Sim JBY, Print M, Merritt L (2004). Social studies and citizenship education: Exploring teachers' understanding and practice. Paper presented at AARE conference in Melbourne.

۱۹. سیف نراقی مریم، نادری عزت ا...، شریعتمداری علی، حسینی مهر علی. بررسی مقایسه‌ای دیدگاه کارشناسان و معلمان شهر قزوین به لحاظ نارسایی‌های آموزش و تربیت شهروندی در برنامه درسی دوره‌ی راهنمایی تحصیلی. رهیافتی نو در مدیریت آموزشی. ۱۳۸۸، شماره ۲: ۵۶-۲۹.

۲۰. اسماعیلی رضا. انواع حقوق شهروندی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. فرهنگ اصفهان. ۱۳۸۰، شماره ۷: ۱۱۱- ۱۰۶.

۲۱. شرفی محمدرضا، طاهرپور محمدشریف. نقش نهاد آموزشی در تربیت شهروندی. مهندسی فرهنگ. ۱۳۸۷، شماره‌های ۱۵ و ۱۶: ۶۲- ۴۹.

۲۲. رضوی محمد، خزایی سیدعلی. حقوق شهروندی در فرآیند کشف جرم. فصلنامه دانش انتظامی. ۱۳۸۷، شماره ۹: ۱۰۷- ۸۵.

۲۳. ربانی رسول، حقیقتیان منصور، اسماعیلی محمد. بررسی عوامل اجتماعی، فرهنگی و میزان آگاهی افراد از حقوق شهروندی (شهر اصفهان در سال ۱۳۸۴). علوم اجتماعی. ۱۳۸۵، شماره ۱: ۱۰۶- ۸۵.

۲۴. هاشمیان‌فر سیدعلی، گنجی محمد. تحلیلی بر فرهنگ شهروندی در شهر اصفهان. جامعه‌شناسی کاربردی. ۱۳۸۸، شماره ۲۰: ۴۴- ۲۵.

۲۵. پیران، پرویز. شهروندی از حقوق تا مسئولیت. نامه. ۱۳۸۵، شماره ۵۳.

26. Marshall TH (2009). Citizenship and Social Class in (Eds) Jeff Manza and Michael Sauder Inequality and Society. W.W. Norton and Co. New York.

۲۷. هاشمی سهیلا، صالحی عمران ابراهیم، ولی‌پورخواجه غیاثی رقیه. بررسی حیطه های شهروندی در نظام آموزش عالی از دیدگاه

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-25]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1391.7.2.3.5]

استادان و دانشجویان (مطالعه موردی دانشگاه مازندران). مجله علوم تربیتی و روانشناسی. ۱۳۸۷، شماره ۱۵: ۹۹-۱۳۲.

۲۸. اسکندری زهرا. بررسی عوامل اجتماعی مرتبط با میزان آگاهی از حقوق شهروندی در بین دانشجویان دانشگاه سراسری و آزاد تبریز. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی تهران. ۱۳۸۶.

۲۹. پورجبلی ربابه. تحلیل محتوای کتب درسی جامعه‌شناسی دوره متوسطه از حیث مفاهیم مربوط به حقوق شهروندی. علوم اجتماعی. ۱۳۸۵، شماره ۸: ۱۲۳- ۱۰۴.

۳۰. احمدی فخری سادات. شهروندی و مشارکت مدنی: بررسی تأثیر آگاهی از حقوق و تعهدات شهروندی در شهر بر فرآیند تحقق حقوق شهروندی (مورد کلان شهر تهران). پایان‌نامه کارشناسی-ارشد، دانشگاه الزهرا. ۱۳۸۳.

31. Hoskins B, d'Hombres B, Campbell J (2008). Does formal education have impact on active citizenship behavior? JRC Scientific and technical Reports. Luxembourg: European Communities.

32. Dee TS (2004). Are There Civic Returns to Education? Journal of Public Economics 88: 1697-1720.

33. Milligan K, Moretti E, Oreopoulus P (2003). Does Education Improve Citizenship? Evidence from the U.S. and the U.K. National Bureau of Economic Research Working Paper 9584.

34. Siedler T (2007). Schooling and Citizenship: Evidence from Compulsory Schooling Reforms. IZA Discussion Papers 2573. Institute for the Study of Labor (IZA).

۳۵. بندرچی رضا. حقوق شهروندی در حقوق اساسی ایران/ قسمت اول. دادرسی. ۱۳۸۳، شماره ۸: ۱۹- ۱۵.

۳۶. تاجانی، بهرام. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با آخرین اصلاحات. چاپ دوم. اندیشه عصر. ۱۳۸۸.

۳۷. توسلی غلام عباس، نجاتی حسینی سید محمود. واقعیت اجتماعی شهروندی در ایران. مجله جامعه‌شناسی ایران. ۱۳۸۳، شماره ۲: ۶۲- ۳۲ .

۳۸. بندرچی، محمدرضا. حقوق شهروندی در حقوق اساسی ایران/ قسمت پایانی. دادرسی. ۱۳۸۳، شماره ۴۷: ۱۳- ۹ .

۳۹. احمدی طباطبایی، محمدرضا. حقوق شهروندی با تأکید بر قانون اساسی جمهوری اسلامی. فصلنامه خط اول: رهیافت انقلاب اسلامی. ۱۳۸۸، شماره ۳: ۳-۱۸.

40. Damen GW, Langereis MC, Snik AF, Chute PM, Mylanus EA (2007). Classroom performance and language development of CI students placed in mainstream elementary school. Otol Neurotol 28(4):463-472.

41. Baars RM, Atherton CI, Koopman HM, Bullinger M, Power M, and the DISABKIDS group (2005). The European DISABKIDS project: Development of seven condition-specific modules to measure health related quality of life in children and adolescents. Health and Quality of Life Outcomes 3:70.

42. Field A (2000). Discovering statistics using SPSS. Sage Publications. London.

43. Moss SC, Prosser H, Costello H, Simpson N, Patel P, Rowe S, Turner S, Hatton C (1998). Reliability and validity of the PAS-ADD Checklist for detecting psychiatric disorders in adults with intellectual disability. Journal of Intellectual Disability Research 42, 173–183.

۴۴. ورویی اکبر، فرهانی احمد، اعزازی اردی لیلا، عباسلو بختیار. ملاحظات حقوقی تأسیس بانک‌های اطلاعاتی ژنتیکی جنایی در پرتو الزامات حقوق شهروندی. فصلنامه دانش انتظامی. ۱۳۸۹، شماره ۱۱: ۲۳۷-۲۰۸.

۴۵. پورعزت علی اصغر، قلی پور آرین، باغستانی برزکی حوریه. رابطه آگاهی از حقوق شهروندی با پاسخ‌گویی و شفافیت سازمان‌ها. رفاه اجتماعی. ۱۳۸۸، ۱۰: ۴۰-۷.

[Downloaded from ethicsjournal.ir on 2026-11-25]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1391.7.2.3.5]